

POPULAȚIA BANATULUI ISTORIC LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA. STRUCTURI SOCIALE ȘI PROFESIONALE

IOAN MUNTEANU

Banatul istoric alcătuia la începutul secolului al XX-lea o unitate istorico-geografică cu o suprafață totală de 28.523 km². Era organizat administrativ în trei comitate (Caraș-Severin, Timiș și Torontal). Cuprindea 792 localități rurale și opt orașe (Timișoara, Lugoj, Caransebeș, Vârșeț, Panciova, Biserica Albă, Kikinda Mare, Becicherecul Mare). Erau repartizate în 39 plăși, ca subunități teritorial-administrative¹. Comitatul Caraș - Severin cuprindea 14 plăși, 360 localități rurale și două orașe. Comitatul Timiș era structurat în 11 plăși, 222 așezări rurale și trei orașe. Comitatul Torontal avea 14 plăși, 210 localități rurale și trei orașe.² Această organizare teritorial administrativă a existat până în vara anului 1919, când Conferința de Pace de la Paris a hotărât împărțirea provinciei istorice bănățene.

Pentru cunoașterea realităților istorice din Banat și a elementelor care i-au imprimat un anumit specific până la primul război mondial, o importanță majoră prezintă structurile sociale și profesionale din cadrul populației provinciei. Banatul istoric a înregistrat la începutul secolului al XX-lea o importantă dezvoltare economică. Extinderea rețelei de comunicații, a căilor ferate și a drumurilor modernizate scoate din izolare sute de localități rurale, le implică în tot mai intense schimburi comerciale, în contacte multiple pe plan economic, social, cultural și spiritual. Populația rurală se rupe treptat de practicarea unilaterală a agriculturii și se îndreaptă și spre alte activități economice. Satul bănățean este prins în alte ritmuri, asimilează o serie de ocupații noi, impuse de evoluția modernă, precum activitățile bancare, de poștă și telefonie, de transport etc. Inevitabil, aceste prefaceri din lumea rurală determină și schimbări în structurile sociale ale populației de la sate.

Orașele bănățene cunosc la începutul secolului al XX-lea un intens proces de dezvoltare edilitară și economică. Între anii 1900 și 1910, municipiul Timișoara își sporește zestrea industrială cu 606 unități, 7325 muncitori și șase instituții bancare importante³. În orașul Vârșeț sunt înființate 58 unități industriale noi, iar în orașul

¹ *Magyar Statisztikai Közlemények*, (în contin. *M.St.K.*), vol.42, Budapesta, 1912, p. 842-850

² *Idem*.

³ Ioan Munteanu, *Mișcarea națională din Banat. 1881-1918*, Editura Antib, Timișoara, 1994, p.54, 59, 64; Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, *Timișoara. Monografie*, Editura Mirton, Timișoara, 2002, p. 270.

Panciova 104 unități⁴. La nivelul întregii provincii bănățene, s-au înființat, într-un interval de zece ani, 3186 noi unități industriale⁵. Importante progrese s-au realizat la orașe în domeniul comercial, al transporturilor, serviciilor publice și al instituțiilor de învățământ sau cultură. Populația urbană înregistrează o însemnată diversificare a activităților și o evidentă schimbare în evoluția structurilor sociale și profesionale, în mentalitățile oamenilor.

Recensămintele efectuate în anii 1900 și 1910, datele statistice consemnate de autoritățile timpului atestă realitatea mutațiilor care se produceau în structurile sociale din Banatul istoric. Constatăm o tendință clară de creștere a ponderii populației active din centrele urbane, ocupată efectiv în diverse activități economice, culturale, administrative și spirituale⁶. (Tabel 1)

A existat o diferență netă între evoluția populației din mediul rural și cel urban. În cele trei comitate, care cuprind totalitatea satelor bănățene, a crescut numărul persoanelor întreținute (copii, bătrâni, bolnavi, fără ocupație). În anul 1900 acestea reprezentau 53,94% din totalul populației celor trei comitate, iar în anul 1910 ponderea lor a crescut la 56,55%. La orașe evoluția a fost în sensul scăderii populației pasive. Ponderea acestora în cele trei orașe principale a fost de 51,26% în anul 1900 și de 49,60% în anul 1910. Progresul important înregistrat la orașe în sectoarele industriale, comerciale și în transporturi a determinat atragerea forței de muncă, în special a bărbaților, din satele bănățene. Structura populației bănățene pe grupe de vârstă explică diferența existentă între mediul rural și urban în privința ponderii locuitorilor activi și cei întreținuți (pasivi). (Tabel 2)⁷

Tabel 2

Populația Banatului istoric pe grupe de vârstă (în %)

Indicator	Grupa de vârstă. An				
	0-6	6-14	15-19	20-60	Peste 60
Rural	13,8	18,6	9,3	48,9	9,4
Urban	11,2	17,0	10,6	52,1	9,1

⁴ *M.ST.K.*, vol. 2, Budapesta, 1904, p. 996-998; vol. 48, Budapesta, 1913, p. 1057-1066.

⁵ *Idem*.

⁶ *Idem*, vol. 15, Budapesta, 1906, p. 89; vol. 56, Budapesta, 1915, p. 126-129.

⁷ *Idem*, vol. 42, ..., p. 17.

Tabel 1.

Populație activă și pasivă (întreținută) în anii 1900 și 1910

Comitat / oraș	Anul 1900					Anul 1910					Diferență
	Populație	Activă			Pasivă	Populație	Activă			Pasivă	1900/1910
	Totală	Bărbați	Femei	Total	B+F	Totală	Bărbați	Femei	Total	B+F	Activă
Caraș-Severin	443001	155308	64891	220199	222802	466147	167196	45793	212989	253158	-7210
Timiș	398010	133670	46430	180100	217910	400910	139402	34497	173899	227011	-6201
Torontal	590318	193973	65010	258983	331335	594343	197618	50487	248105	346238	-10878
Timișoara	53033	18552	8479	27031	26002	72555	25888	12283	38166	34384	+11135
Vârșeț	25199	8972	2677	11649	13550	27370	9649	3093	12742	14628	+1093
Panciova	19044	6424	2313	8737	10307	20808	7404	2531	9935	10873	+1198
Banat	1528605	516899	189800	706699	821906	1582128	547152	148684	695836	886292	-10863

B = Bărbați; F = Femei

Tabel 3

Populație activă - ocupată în domenii de activitate

Domeniul	An	Caraș-Severin		Timiș		Torontal		Timișoara		Vârșeț		Panciova		Banat	
		Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Agricultură Horticultură	1900	169791	77,1	139496	77,2	192304	74,3	561	2,0	4477	38,4	1691	19,4	508320	71,9
	1910	151968	71,4	127052	73,1	174811	70,5	1310	3,4	5038	39,5	1948	19,6	462727	66,4
Minerit Metalurgie	1900	5605	2,5	4	-	2	-	26	-	-	-	2	-	5613	0,8
	1910	4841	2,3	4	-	1	-	5	-	-	-	1	-	4852	0,7
Industrie	1900	19418	8,8	16493	9,2	26423	10,2	10331	36,2	2940	25,2	2375	27,2	77980	11,0
	1910	25986	12,2	19760	11,4	31821	10,6	14991	39,3	3411	26,8	3006	30,3	98975	14,2
Comerț Credit	1900	2842	1,3	3046	1,7	5153	2,0	2091	8,8	764	6,6	867	9,9	14763	2,1
	1910	3841	1,8	3911	2,2	7073	2,8	3413	8,9	938	7,4	1040	10,5	20216	2,9
Transport Circulație	1900	2968	1,3	1302	0,7	2212	0,9	1225	5,8	380	3,3	282	3,2	8369	1,2
	1910	3978	1,9	1873	1,1	3248	1,3	2272	6,0	374	2,9	420	4,2	12165	1,7
Servicii publice	1900	3205	1,5	3125	1,7	5492	2,1	1825	6,5	511	4,4	524	6,0	14817	2,1
	1910	4084	1,9	3837	2,2	6541	2,6	2848	7,5	562	4,4	606	6,1	18478	2,7
Armată	1900	1735	0,8	1598	0,8	1292	0,5	3409	12,4	429	3,7	532	6,1	9003	1,3
	1910	1984	0,9	2269	1,3	1365	0,5	4084	10,7	429	3,4	607	6,1	10738	1,5
Muncitori zilieri	1900	4689	2,1	4036	2,2	11028	4,3	3043	12,3	811	7,0	1192	13,6	25218	3,6
	1910	3950	1,8	3173	1,8	6336	2,6	3045	8,0	482	3,8	979	9,9	17965	2,6
Servitori de casă	1900	4744	2,2	4659	2,6	8448	3,3	2959	10,6	689	6,0	648	7,4	22217	3,1
	1910	4126	1,9	3664	2,1	6866	2,8	2954	7,7	668	5,2	604	6,1	18882	2,7
Altele	1900	5202	2,4	3966	2,2	6629	2,4	2530	5,4	648	5,4	624	7,2	19599	2,9
	1910	8231	3,4	7756	4,5	10043	4,1	3249	8,5	840	6,6	724	7,2	30843	4,6

La sate, grupele de vârstă până la 14 ani, considerate, firesc, ca populație pasivă, reprezentau 32,4% din totalul locuitorilor, iar în mediul urban ponderea lor era de numai 28,2%. Și grupa de vârstă peste 60 de ani, din care făceau parte un număr mare de persoane întreținute, avea, procentual, o pondere mai ridicată în mediul rural. În schimb, grupele de vârstă între 15-60 ani, care implicau majoritatea persoanelor active, aveau o pondere mai mare la orașe: 62,7% în mediul urban și 58,2% în cel rural. Este evident că spre orașe s-au îndreptat locuitorii de la sate aflați în deplină putere de muncă, încadrându-se în activitățile productive.

Ocupațiile locuitorilor Banatului istoric definesc cu claritate tendințele care se conturau în viața socială la începutul secolului al XX-lea. (Tabel 3)⁸.

Tabel 4

Dinamica populației active între anii 1900-1910⁹

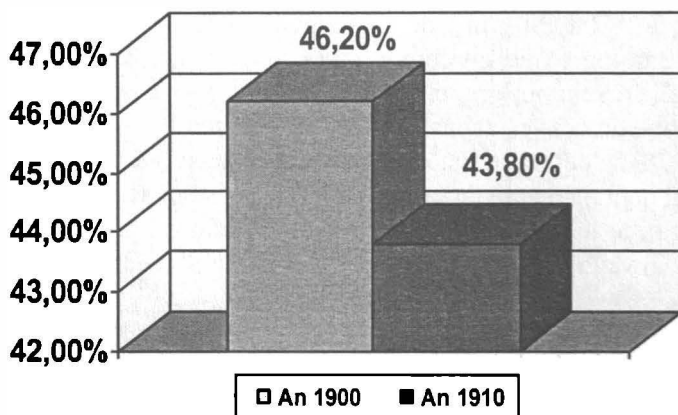
Diferență 1910/1900		Agricultură	Minerit Metalurgie	Industrie	Comerț Credit	Transport Circulație	Servicii publice	Armată	Muncitori zilieri	Servitori	Altele
+	Nr.	0	0	20995	5453	3796	3661	1735	0	0	11244
	%	0	0	3,2	0,8	0,5	0,6	0,2	0	0	1,7
-	Nr.	45593	761	0	0	0	0	0	7253	3335	0
	%	5,5	0,2	0	0	0	0	0	1,0	0,5	0

Dinamica populației active atestă orientarea spre activitățile moderne: industrie, comerț și credit, transporturi și servicii publice. Ramura economică care grupează ocupațiile agricole pierde într-un interval de un deceniu 45593 locuitori activi. Reducerea celor ocupați în minerit și metalurgie se datorează crizei economice de la începutul secolului al XX-lea, care s-a prelungit câțiva ani și a afectat direct ramurile respective, determinând și emigrarea unui număr important de locuitori. În anul 1910 erau emigrați 551 locuitori din Anina, 186 din Reșița, 151 din Moldova Nouă, 45 din Bocșa etc., localități unde o parte din populația activă depindea de activitățile miniere și metalurgice. De altfel, emigrarea masivă de la începutul secolului al XX-lea a avut consecințe efective asupra populației active, în special din zonele de câmpie ale comitatelor Timiș și Torontal.

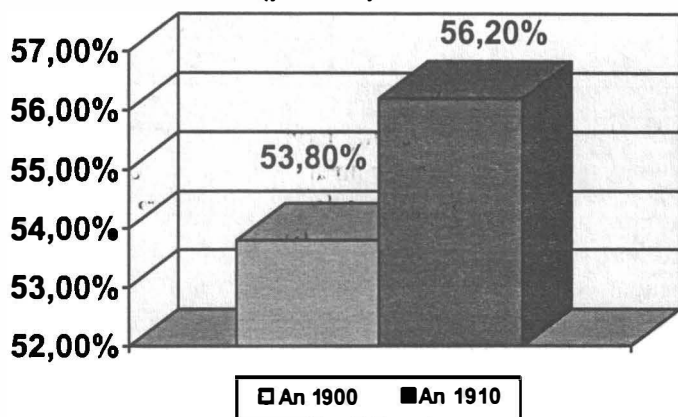
⁸ *Idem*, vol. 48, Budapesta, 1913, p. 32-34.

⁹ Calculat pe baza datelor din Tabelul 3.

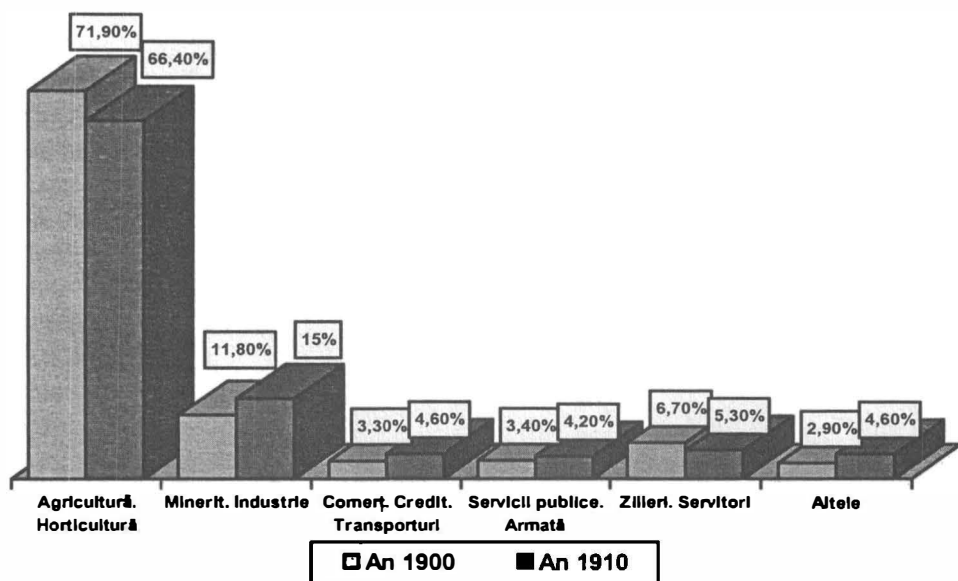
Banatul istoric. Populația activă

Banatul istoric. Populația întreținută (pasivă)

Banatul istoric. Populația activă ocupată în domenii de activitate

Recensământul din anul 1910 înregistrează un foarte mare număr de locuitori emigrați în SUA, Germania și România din localitățile rurale ale celor două comitate: Ciacova - 147 emigrați; Recaș - 118; Satchinez - 141; Orțișoara - 159; Vinga - 157; Igrăș - 202; Bulgăruș - 177; Lovrin - 271; Pesac - 223; Saravale - 299; Cenad - 212; Periam - 414; Cenei - 236; Jimbolia - 515; Comloșul Mare - 528; Sânnicolaul Mare - 589 etc.¹⁰ Pronunțată a fost scăderea numărului muncitorilor zilieri, a servitorilor de casă și slugilor. Fenomenul se datorează tehnologizării efectuate într-o serie de întreprinderi industriale, introducerii mașinilor agricole pe marile domenii moșierești, emigrărilor. Din totalul celor emigrați în SUA în anii 1905-1907, zilierii și servitorii de casă au reprezentat 18,1% în comitatul Timiș; 16,5% în Torontal; 29,7% la Timișoara etc.¹¹

Așezarea societății bănățene pe coordonatele dezvoltării moderne este dovedită de evoluția ascendentă a orientării populației active spre industrie, comerț

¹⁰ *M.St.K.*, vol. 42, ..., p. 342-372. Despre emigrări, în Ioan Bolovan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Editura Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2000, p. 52-77.

¹¹ *M.St.K.*, vol. 67, Budapesta 1918, partea II, p. 68-69.

și credit, transporturi. În intervalul de zece ani, de la începutul secolului al XX-lea, aceste ramuri economice au atras, în plus, 30244 locuitori activi. Raportată la dinamica generală a populației provinciei, a fost o creștere semnificativă în etapa respectivă. În deceniul menționat, sporul demografic real în Banatul istoric a fost de 3,5% în timp ce ponderea locuitorilor ocupați în ramurile economice menționate a crescut cu 5,1% în structura generală a populației active. Aceeași orientare spre activitățile moderne este atestată și de creșterea înregistrată în serviciile publice și profesiunile libere.

Structura generală a populației bănățene, activă și întreținută (pasivă), definește cu claritate schimbarea socială care se derula treptat la începutul secolului al XX-lea (Tabel 5).¹²

Tabel 5.

Populație activă și întreținută dependentă de activitățile (Nr. și %)

Domeniul	Nr.	1900						
	%	Caraș Severin	Timiș	Torontal	Timișoara	Vârșeț	Panciova	Banat
Agricultură Horticultură	Nr.	328953	309074	441705	1483	10284	4155	1095654
	%	74,3	77,7	74,8	2,8	40,8	21,8	71,7
Industrie, Credite, Comerț, Minerit, Transporturi	Nr.	77394	55017	83559	27565	9195	7857	260587
	%	17,5	13,8	14,2	52,0	36,5	41,3	17,0
Servicii publice	Nr.	8101	8499	15120	4372	1380	1550	39022
	%	1,8	2,1	2,6	8,2	5,5	8,1	2,6
Armata	Nr.	1980	1741	1462	3865	545	589	10182
	%	0,4	0,4	0,2	7,3	2,2	3,1	0,7
Zilieri	Nr.	10324	10176	25047	6817	1787	2777	56928
	%	2,3	2,6	4,2	12,9	7,1	14,6	3,7
Servitori de casă	Nr.	5065	5306	9507	3075	708	667	24328
	%	1,1	1,3	1,6	5,8	2,8	3,5	1,6
Altele	Nr.	11184	8197	13918	5856	1300	1449	41904
	%	2,6	2,1	2,4	11,0	5,1	7,6	2,7

¹² *Idem*, vol. 15, ..., p. 33, 41, 49, 57, 65, 73, 89; vol. 56, ..., p. 30, 70, 78, 86, 94.

Domeniul	Nr.	1910						
	%	Caraș Severin	Timiș	Torontal	Timișoara	Vârșeț	Panciova	Banat
Agricultură Horticultură	Nr.	331377	331377	331377	331377	331377	331377	331377
	%	71,1	71,1	71,1	71,1	71,1	71,1	71,1
Industrie, Credite, Comerț, Minerit, Transporturi	Nr.	93155	93155	93155	93155	93155	93155	93155
	%	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0
Servicii publice	Nr.	9893	9893	9893	9893	9893	9893	9893
	%	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1
Armată	Nr.	2378	2378	2378	2378	2378	2378	2378
	%	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Zilieri	Nr.	9811	9811	9811	9811	9811	9811	9811
	%	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1
Servitori de casă	Nr.	4367	4367	4367	4367	4367	4367	4367
	%	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
Altele	Nr.	15166	15166	15166	15166	15166	15166	15166
	%	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3

Constatăm o reducere cu 3,2% a ponderii populației dependente de activitățile în economia agrară. Categoria socială a lucrătorilor zilieri s-a restrâns cu 15553 persoane, iar a servitorilor de casă cu 3859 persoane. În schimb, categoriile sociale dependente de activitățile din industrie, comerț, credit, transporturi au înregistrat o creștere de 58346 locuitori activi și pasivi în întreaga provincie bănățeană. Populația dependentă de serviciile publice a cunoscut, de asemenea, un spor de 6184 persoane. Semnificativă a fost și creșterea categoriilor sociale orientate spre alte activități, în special spre profesiunile libere.

Cu toate schimbările care se derulau în societatea bănățeană, structura generală socială a populației, rămâne *preponderent țărănească*, orientată spre ocupațiile agricole în mediul rural. Dar și în cadrul localităților rurale se produc mutații de ordin social în sensul afirmării categoriilor orientate spre activitățile moderne: industriale, credit, căi de comunicație, servicii publice. Ponderea acestor categorii sociale se consolidează în contextul general al populației rurale (Tabel 6)¹³

¹³ *Idem*, vol. 48, ..., p. 32-34.

Structuri sociale în populația rurală activă (în %)

Comitat	Caraș-Severin		Timiș		Torontal		Media Banat		Diferență
	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900/1910
Anul / Ocupația	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Agricultură	74,3	71,5	78,6	75,3	74,8	72,5	75,9	72,6	-3,3
Minerit, Metalurgie	3,8	2,8	0,0	0,0	0,0	0,1	1,3	1,0	-0,3
Industrie	10,3	12,9	10,3	11,7	10,8	12,5	10,4	12,4	+2,0
Comerț, Credit	1,4	1,8	1,8	2,3	2,1	2,8	1,8	2,3	+0,5
Transport, Comunicații	2,0	2,5	1,1	1,5	1,2	1,8	1,4	1,9	+0,5
Total: Minerit, Industrie...	17,5	20,0	13,2	15,5	14,1	17,2	14,9	17,6	+2,7
Servicii publice	1,8	2,1	2,1	2,4	2,6	2,8	2,1	2,4	+0,3
Armată	0,5	0,5	0,4	0,4	0,2	0,3	0,4	0,4	0
Lucrători zilieri	2,3	2,1	2,4	1,8	4,3	2,5	3,0	2,1	-0,9
Servitori de casă	1,1	0,2	1,3	1,0	1,6	1,3	1,3	0,8	-0,5
Alte ocupații	2,5	3,6	2,0	3,6	1,6	3,4	2,0	3,5	+1,5
Total: Servicii, Armată...	8,2	8,5	8,2	9,2	11,1	10,3	9,2	9,8	+0,6

Cea mai importantă (3,3%) reducere procentuală s-a realizat în rândul locuitorilor de la sate, ocupați numai în agricultură, în timp ce ponderea sătenilor încadrați în activități cu caracter industrial, comerț, credit și căi de comunicație a crescut cu 3,0%. O parte din populația activă de la sate a luat drumul țărilor străine sau a renunțat la ocupațiile legate strict de agricultură, îndreptându-se spre alte activități, pretinse de evoluția modernizatoare din societatea bănățeană. Localitățile rurale sunt tot mai mult marcate de extinderea și diversificarea activităților umane cu impact direct asupra realităților sociale. Creșterea cu 1,5 % a ponderii locuitorilor încadrați la „alte ocupații” confirmă această situație, evidentă în mediul rural.

Fenomenul esențial care a definit structura socială în localitățile rurale și parțial, la orașe a fost gradul de proprietate asupra terenurilor agricole. El este cu atât mai important cu cât 72,6-75,9% din populația rurală era direct dependentă de economia rurală și de proprietatea asupra pământului. Și în cadrul orașelor bănățene, mai ales locuitorii din zonele de periferie, aveau în proprietate terenuri agricole și își asigurau o parte din venituri din cultivarea acestora. Datele statistice

oficiale înregistrate de autoritățile timpului indică o pronunțată diferențiere socială, generată de mărimea suprafeței agricole deținută în proprietate, cât și de existența unui mare număr de familii lipsite de pământ. (Tabel 7)¹⁴

Tabel 7.

Structura proprietății agrare în anul 1910

Comitat/ oraș	Numai casă	Nr.	Proprietari de pământ cu suprafețe (jug) 1 jug = 0,58 Ha									
		%	Total	Până 1	1-5	5-10	10-20	20-50	50-100	100-200	200-1000	Peste 1000
Caraș Severin	20310	Nr.	72102	3406	30423	22742	12146	3056	199	62	52	16
		%	100	4,7	42,2	31,6	16,8	4,2	0,3	0,1	0,08	0,02
Timiș	21625	Nr.	63037	5407	22522	14778	12118	6754	1101	231	106	20
		%	100	8,6	35,7	23,4	19,2	10,7	1,8	0,4	0,2	0,03
Torontal	36059	Nr.	72949	4244	24049	15857	15001	10649	2349	590	183	27
		%	100	5,8	33,0	21,8	20,5	14,6	3,2	0,8	0,2	0,08
Timișoara	3907	Nr.	1216	156	477	208	164	100	37	21	42	11
		%	100	12,8	39,2	17,1	13,5	8,2	3,0	1,7	3,4	1,1
Vârșeț	1552	Nr.	3337	553	1529	607	420	171	29	13	13	2
		%	100	16,6	45,8	18,2	12,6	5,1	0,9	0,4	0,4	-
Panciova	1462	Nr.	1106	57	483	203	180	115	31	22	15	-
		%	100	5,1	43,7	18,4	16,3	10,4	2,8	2,0	1,3	-
Banat	84915	Nr.	213747	13823	79483	54395	40029	20845	3746	939	411	76
		%	100	6,5	37,2	25,4	18,7	9,8	1,8	0,4	0,17	0,03

Datele statistice oficiale atestă cu claritate faptul că un mare număr de familii țărănești erau lipsite de suprafețe agricole sau dețineau loturi mici, aflându-se în condiția socială de populație săracă. În cele trei comitate (fără orașele Timișoara, Vârșeț și Panciova) 77994 persoane individuale nu dețineau decât casa și probabil o mică grădină. Alte 13823 familii aveau în proprietate casa și un lot de pământ de până la un jug (0,58 Ha). Constituiau proletariatul și semiproletariatul agricol, din rândul cărora provenea marele număr de lucrători zilieri și servitori de casă. Erau categoria socială cea mai nevoiașă din lumea satelor bănățene. Apropiată ca situație socială era categoria proprietarilor de loturi agricole între 1-5 jug (0,58-2,9 Ha). Împreună cu proprietarii de loturi între 5-10 jug (2,9-5,8 Ha) reprezentau 62,6% din structura proprietății agrare din Banatul istoric. Cu unele excepții, se încadrau tot în categoria socială a țăranimii sărace. Aveau casă,

¹⁴ *Idem*, vol. 56, ..., p. 892-893.

inventar agricol, suprafețe agricole mici, fiind nevoite să recurgă la cultivarea unor terenuri în arendă pentru acoperirea cerințelor familiei. În anul 1910, sunt înregistrați în Banat 26716 arendași din rândul țăranilor proprietari de pământ.¹⁵ Dintre aceștia, 16650 (62,3%) aparțineau categoriei proprietarilor cu loturi între 1-5 jug, iar 4837 arendași (28,9%) aparțineau categoriei de proprietari cu suprafețe între 5-10 jug. Din totalul celor 147701 gospodării cu loturi în proprietate până la 10 jug, 22679 (15,4%) erau nevoite să cultive pământ în arendă. Există, totuși, în Banatul istoric o categorie socială importantă de familii țărănești cu gospodării stabile, în continuă consolidare economică, care dețineau loturi agricole între 10-20 jug (5,8-11,6 Ha) și reprezentau 18,7 % din structura generală a proprietății agrare. Pondere a acestor gospodării era mai ridicată în zonele de câmpie ale comitatelor Timiș și Torontal.

Mai puțin numeroasă era categoria socială a țăranilor înstăriți cu loturi între 20-100 jug (11,6-58 Ha), care însuma 11,6% din structura proprietății agrare. Erau gospodăriile țăranilor frunțași de la sate, preocupați de modernizarea inventarului agricol, a procesului de producție, de utilizarea muncii salariate și accentuarea caracterului comercial al activităților agrare. Marea proprietate (peste 100 jug) avea o pondere redusă în structura generală a proprietății, însă deținea întinse suprafețe agricole, organizate în mari domenii, structurate pe baze capitaliste, cu producția destinată comercializării.

Compoziția socială a populației, care avea în proprietate terenuri agricole, este definită cu exactitate dacă o raportăm la categoriile de proprietate din care făcea parte. Avem astfel un tablou mai complet al realităților sociale privitoare la populația dependentă de economia agrară (Tabel 8)¹⁶

Dacă luăm în considerație numai gospodăriile care dețineau în proprietate o anumită suprafață de teren agricol, constatăm că populația cu loturi de pământ până la 10 jug (5,8Ha), însumau 57,8% din totalul locuitorilor dependenți de agricultură. Pondere lor era mai ridicată în comitatul Caraș-Severin (70,8%) și sensibil mai redusă în comitatele Timiș (53,3%) și Torontal (45,3%). Erau gospodăriile care defineau, în mare parte, categoria socială a populației sărace, a locuitorilor obligați să lucreze ca zilieri, să ia pământ în arendă sau să emigreze. Pe întreaga provincie bănățeană însuma mai mult de jumătate din populația care deținea pământ în proprietate. Pentru înțelegerea corectă a realităților sociale rurale trebuie să avem în vedere și numărul foarte mare al familiilor care nu dețineau decât casa și numărul persoanelor care depindeau, ca întreținere, de servitorii agricoli. Populația aparținătoare servitorilor de casă însuma 72887 persoane¹⁷ în anul 1910 și reprezenta 4,6% din totalul locuitorilor Banatului istoric. (Tabel 9)¹⁸

¹⁵ *Idem.*

¹⁶ *Idem.*, p. 134, 142, 150, 158, 166, 174, 182.

¹⁷ *Idem.*, p. 198.

¹⁸ *Idem.*

Tabel 8.

Structura populației proprietară de teren agricol

Comitat/ oraș	Total Populație proprietară	Număr locuitori activi și pasivi. Grupa de proprietate (în jug)											
		0-5		5-10		10-50		50-100		100-1000		Peste 1000	
		Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Caraș Severin	270855	92707	34,2	99138	36,6	77901	28,8	802	0,29	276	0,1	31	0,01
Timiș	193648	49990	25,8	53301	27,5	83802	43,3	5225	2,69	1283	0,6	47	0,02
Torontal	248003	59093	23,8	56976	21,5	116741	47,1	11688	4,7	3418	1,4	87	0,02
Timișoara	1075	339	31,6	226	21,0	346	32,2	60	5,6	93	8,6	11	1,0
Vârșeț	6658	3090	46,4	1653	24,8	1787	26,8	71	1,0	51	0,7	4	0,03
Panciova	2378	727	30,6	563	23,7	945	39,7	104	4,4	39	1,6	-	-
Banat	722615	205946	28,5	211857	29,3	281522	39,0	17950	2,48	5160	0,7	180	0,02

Populație aparținătoare de servitorii agricoli în anul 1910

Comitat/Oraș	Caraș-Severin	Timiș	Torontal	Timișoara	Vârșeț	Panclova	Total
Bârbați	4858	14145	24726	302	214	324	44569
Femei	1834	8539	17394	211	163	177	28318
Total	6692	22684	42120	513	377	501	72887

Prin numărul lor mare, lucrătorii (servitorii) agricoli, împreună cu familiile lor, aveau o anumită pondere, mai ales în lumea satelor bănățene și alcătuiau o categorie socială distinctă la începutul veacului al XX-lea. Era grupul uman cel mai de jos din ierarhia socială bănățeană, care își asigura cerințele de trai din vânzarea forței de muncă și prin acceptarea condițiilor puse de angajatori.

Structuri sociale nuanțate distingem și în rândul populației ocupate sau dependente de *economia industrială*. În acest caz, pregătirea profesională a diferențiat compoziția socială și ierarhia în cadrul aceleiași ocupații. Datele înregistrate la recensămintele din anii 1900 și 1910 confirmă aceste realități. (Tabel 10)¹⁹

Din sporul total de 41561 locuitori ocupați sau dependenți de activitățile industriale ca surse de venit, 19824 (26,2%) s-au orientat spre industria propriu-zisă. Interesant este faptul că în primul deceniu al secolului al XX-lea populația ocupată în industria casnică a înregistrat un spor de 1642 locuitori (95,3%). S-a produs, prioritar, în cele trei comitate, la sate în primul rând. La orașe, industria casnică ocupa o pondere foarte mică. Este încă o dovadă că în mediul rural o serie de locuitori se îndreaptă spre ocupații cu caracter industrial (sau manufacturier), cum ar fi producția de cojoace, trăsuri, tăbăcărie etc. A existat o importantă stratificare socială în cadrul populației active angajată în activitățile industriale, în funcție de munca efectuată și calificarea profesională. (Tabel 11)²⁰

¹⁹ *Idem*, vol. 48, ..., p. 32-33, 45.

²⁰ *Idem*, p. 48-49.

Tabel 10.

Populație ocupată și dependentă de activități industriale

Comitat		Populație activă și pasivă						Populație activă după activitate					
		1900			1910			Industrie propriu-zisă		Industrie casnică		Temporari	
Oraș		Activă	Pasivă	Total	Activă	Pasivă	Total	1900	1910	1900	1910	1900	1910
Caraș Severin		19418	26236	45654	25986	33984	59970	18429	24523	584	1409	405	54
Timiș		16493	23724	40217	19760	27168	46928	15999	18744	398	985	96	31
Torontal		26423	37446	63869	31821	42718	74539	25624	30835	681	920	118	66
Timișoara		10331	9764	20095	14991	13244	28235	10274	14939	38	26	19	26
Vârșeț		2940	3215	6155	3411	3624	7035	2923	3395	5	10	12	6
Panciova		2375	2660	5035	3006	2873	5879	2349	2986	16	14	10	6
Banat	Nr.	77980	103045	181025	98975	123611	222586	75598	95422	1722	3364	660	189
	%	43,1	56,9	100	44,5	55,5	100	96,9	96,4	2,2	3,4	0,9	0,2

Tabel 11.

Personal angajat în industria propriu-zisă*

Comitat / Oraș	Muncitori industrie		Personal industrial auxiliar													
	Independenți și calificați		Total		Funcționari		Ajutători		Conducători maiștri		Muncitori necalificați		Ucenici		Îngrijitori Servitori	
	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910
Caraș Severin	5557	6889	12872	17634	310	513	415	146	369	725	8984	12234	1930	2938	864	1078
Timiș	8302	9077	7697	9667	63	90	769	177	166	216	4112	5420	2066	3161	521	603
Torontal	13473	14461	12151	16374	206	330	988	315	317	329	6654	9416	3180	4924	806	1030
Timișoara	2501	2921	7773	12018	311	566	74	61	98	302	5425	8625	1267	1712	598	752
Vârșeț	1148	1230	1745	2165	33	54	38	29	33	45	1031	1221	498	665	142	151
Panciova	815	878	1534	2108	29	32	53	25	38	32	913	1314	357	548	144	157
Banat	31796	35456	43772	59966	952	1585	2337	753	1021	1649	27119	38230	9298	13948	3075	3771

* Nu include persoanele din industria casnică și cele temporare.

Componența profesională a personalului angajat în industria bănețeană îngăduie concluzii importante privind procesul economic industrial din provincie la începutul veacului al XX-lea. Ponderea ridicată a muncitorilor necalificați: 35,9% în anul 1900 și 40,1% în anul 1910, din totalul celor ocupați în industria propriu-zisă, indică faptul că această ramură era încă marcată de dificultăți în capacitatea de modernizare tehnologică, bazată pe munca calificată. O indică și numărul redus al maiștrilor și conducătorilor (personal cu pregătire superioară), care nu reprezintă decât 1,35% în anul 1900 și 1,73% în anul 1910 din totalul celor angajați. Faptul că ponderea salariaților calificați (independenți) scade între cele două recensăminte arată că încă se punea accentul pe munca necalificată, mai puțin plătită. Un anumit interes pentru pregătirea de muncă calificată, totuși a existat, dovadă numărul ridicat de ucenici utilizați în activitatea industrială. Considerăm că structura socială a populației ocupate în industrie a fost simțitor influențată de însăși structura ramurilor industriale și de gradul utilizării muncii salariate în cuprinsul acestora. (Tabel 12)²¹

Constatăm că personalul cel mai numeros era angajat în minerit și metalurgie, în ramurile industriale construcții, îmbrăcăminte, alimentară, hotelieră. Erau ramurile economice în care se putea utiliza o importantă forță de muncă necalificată sau ajutătoare. Evoluția populației active din principalele ramuri industriale indică și orientările noi din acest important segment economic. Creșterile cele mai semnificative de populație activă s-au produs în sectoarele aparținând dinamicii industriale moderne: chimie; materiale de construcții; textile; construcții de mașini. Cu toate că evoluția generală a industriei bănețene are, acum, un caracter parțial extensiv, dinamica populației active arată limpede că se conturau tendințe noi, moderne, cu accent pe sectoarele axate pe forța de muncă calificată profesional. Realitatea respectivă este atestată și de sporul, încă modest, înregistrat de categoria socială a maiștrilor și conducătorilor (specialiștilor) din industrie la începutul secolului al XX-lea. Datele statistice înregistrate la recensămintele din anii 1900 și 1910 (Anexa 1) indică și o altă realitate socială: creșterea treptată a ponderii femeilor în activitățile industriale. Fenomenul are două explicații: a) munca femeilor era plătită cu salarii inferioare celor ale bărbaților; b) au progresat ramuri industriale (textile, alimentară, hotelieră) în care munca femeilor avea mare căutare.

²¹ *Idem*, p. 54-55.

Populație activă angajată în principalele ramuri industriale

Comitat / Oraș	An	Nr. %	Ramura industrială												
			Minerit Metal	Construcții mașini	Ceramică Cărămizi	Lemn	Piele	Textile	Îmbrăcăminte	Alimentară	Hârtie	Chimică	Construcții	Tipografică	Turism Hotelieră
Caraș Severin	1900	Nr.	6049	1770	1016	1161	293	162	3493	1568	16	104	1427	103	1228
	1910	Nr.	7073	2679	1357	2189	332	332	4419	1875	16	506	2007	169	1565
	+/-	%	+16,9	+51,4	+33,6	+88,5	+13,3	+104,9	+26,5	+19,6	-	+256,3	+40,6	+64,1	27,4
Timiș	1900	Nr.	2395	988	563	1451	270	434	4607	1890	22	137	2047	61	1127
	1910	Nr.	2500	1070	568	1738	279	398	5683	2157	14	145	2872	74	1239
	+/-	%	+4,4	+8,3	+0,9	+19,8	+3,3	-8,3	+23,4	+14,1	-36,4	+5,8	+40,3	+21,3	+9,9
Torontal	1900	Nr.	3337	1552	708	1979	447	810	8507	2875	28	172	3383	149	1675
	1910	Nr.	3474	1817	1947	2425	482	1036	10217	3344	26	284	3628	190	1957
	+/-	%	+4,1	+17,1	+175,0	+22,5	+7,8	+27,9	+20,1	+16,3	-7,1	+65,1	+7,2	+27,5	+16,8
Timișoara	1900	Nr.	697	639	148	473	106	201	2640	2883	28	313	974	281	891
	1910	Nr.	810	1211	279	632	109	841	4510	3100	42	397	1530	383	1087
	+/-	%	+16,2	+89,5	+88,5	+33,6	+2,8	+318,4	+70,8	+13,3	+50,0	+26,8	+57,1	+36,3	+22,0
Vârșeț	1900	Nr.	258	155	72	253	56	56	998	399	5	52	306	46	267
	1910	Nr.	234	235	64	336	65	70	1240	451	2	71	295	65	266
	+/-	%	-9,3	+51,6	-11,1	+32,8	+16,1	+25,0	+24,2	+13,0	-60,0	+36,5	-3,6	+41,3	-0,4
Panciova	1900	Nr.	157	87	46	107	23	191	762	291	1	17	376	47	244
	1910	Nr.	182	116	67	170	42	345	1056	349	2	21	322	48	266
	+/-	%	+15,9	+33,3	+45,7	+58,6	+82,6	+80,6	+38,6	+19,9	+100,0	+23,5	-14,4	+2,1	+9,0
Banat	1900	Nr.	12893	5191	2553	5424	1195	1854	21007	9906	100	795	8513	687	5432
	1910	Nr.	14273	7128	4282	7490	1309	3022	27125	11276	102	1424	10654	929	6380
	+/-	%	+10,7	+37,3	+67,7	+38,1	+9,5	+63,0	+29,1	+13,8	+0,2	+79,1	+25,1	+35,2	+17,5

Recensămintele din anii 1900 și 1910 înregistrează un număr restrâns de locuitori care se ocupau doar ocazional cu activitățile industriale, accentuând astfel diversitatea categoriilor sociale. În anul 1900 se aflau în această situație 660 persoane, iar în anul 1910 sunt menționate 189 persoane.²² În afara ramurilor industriale principale menționate, existau grupuri sociale mai restrânse ale populației active orientate spre activități cu caracter industrial limitat: confecționare de vehicule; centrale electrice; exploatarea și prelucrarea mecanică a pietrei; prelucrarea rumegușului; morărit; unități de produse cosmetice etc.²³

Structuri sociale distincte s-au conturat, în funcție de activitatea îndeplinită, și în cadrul ramurilor economice ale *comerțului și creditului*. Datele oficiale ale vremii consemnează trei categorii de populație dependentă de comerț și credit: 1) personalul propriu-zis, independent, ocupat direct în activitățile specifice acestor ramuri economice; 2) funcționarii angajați în unitățile respective; 3) populația aparținând personalului auxiliar. (Tabel 13)²⁴

În anul 1910 populația băănățeană, dependentă de personalul independent, reprezenta 60,8% din totalul grupului social aparținând de comerț și credit. Populația activă și întreținută, aparținând de funcționari reprezenta 12,4%, iar cea care alcătuia categoria personalului auxiliar 26,8%. Comitatul Torontal ocupă locul principal în ansamblul populației băănățene dependente de comerț și credit. Situația se datorează faptului că în orașele Becicherecul Mare, Kikinda Mare și în localitățile rurale mari din acest comitat se aflau numeroase unități comerciale și instituții de credit. Un loc important a ocupat și municipiul Timișoara în structura generală a populației orientate spre activități de comerț și credit. Avea o pondere aproape egală cu a întregului comitat Caraș-Severin.

Populația orientată spre activitățile de transporturi și comunicații a cunoscut aceeași structurare socială în funcție de pregătirea profesională și ocupația avută în sistemul respectiv. Recensămintele din anii 1900 și 1910 consemnează următoarea situație (Tabel 14)²⁵

²² *Idem*, p. 72.

²³ *Idem*, vol. 12, Budapesta, 1906, p. 246-256.

²⁴ *Idem*, vol. 15, ..., p. 225, 233, 241; vol. 56, ..., p. 270, 278, 286.

²⁵ *Idem*, vol. 15, ..., p. 249, 257; vol. 48, ..., p. 32-33; vol. 56, ..., p. 294, 302.

Tabel 13.

Populație activă și pasivă dependentă de comerț și credit

Comitat / Oraș		Caraș Severin		Timiș		Torontal		Timișoara		Vârșeț		Panciova		Banat	
Categorii sociale		1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910
Personal independent		3805	5003	4835	6100	8619	10852	2844	3417	1154	1180	1057	1077	22314	27629
Funcționari		565	837	555	760	1160	1690	1069	1749	198	284	229	313	3776	5633
Personal auxiliar		1585	2246	1852	2134	2574	4226	1387	2205	410	535	653	835	8461	12181
Total	Nr	5955	8086	7242	8994	12353	16768	5300	7371	1762	1999	1999	2225	34551	45443
	%*)	17,2	17,8	21,0	19,8	35,8	36,9	15,3	16,2	5,1	4,4	5,6	4,9	100	100

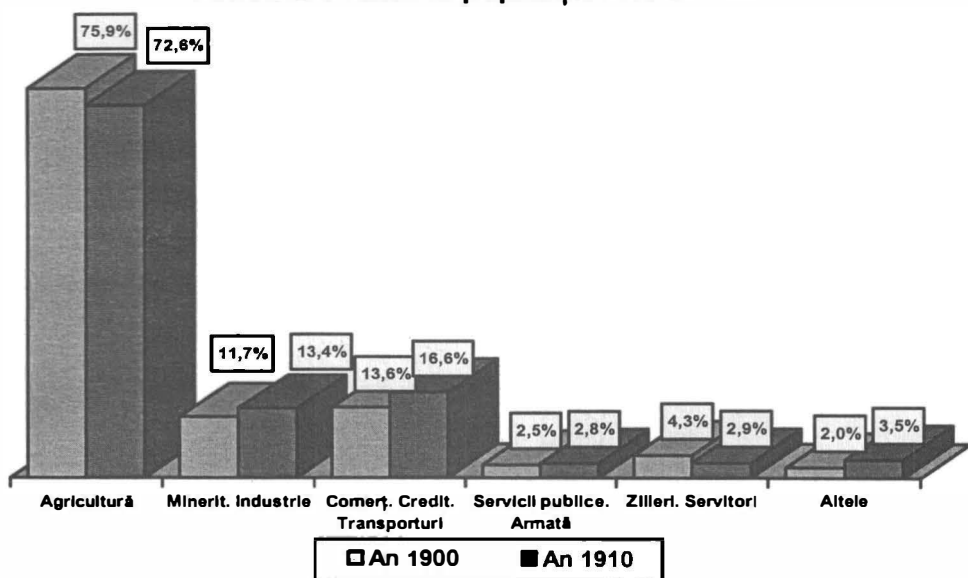
*) % din totalul populației active și pasive dependentă de comerț și credit din Banatul istoric.

Tabel 14.

Populație aparținând de activități în transporturi și comunicații

Comitat / Oraș	Populație activă și întreținută (pasivă)						Populație aparținând de (Total)					
	1900			1910			Independenți		Funcționari		Pers. auxiliar	
	Activă	Pasivă	Total	Activă	Pasivă	Total	1900	1910	1900	1910	1900	1910
Caraș Severin	2842	5939	8781	3978	7795	11773	2737	3051	695	935	5349	7787
Timiș	1302	3188	4490	1873	4067	5940	935	712	443	504	3112	4724
Torontal	2212	5106	7318	3248	7312	10560	1210	1514	789	998	5319	8048
Timișoara	1625	3549	5174	2272	4236	6508	1750	1053	740	981	3684	4474
Vârșeț	380	886	1266	374	867	1241	402	274	86	110	778	857
Panciova	282	586	868	420	783	1203	272	368	104	133	492	702
Banat	8643	19254	27897	12165	25060	37225	7306	6972	2857	3661	17734	26592
	30,1%	69,9%	100%	32,7%	67,3%	100%	26,2%	18,7%	10,2%	9,8%	63,6%	71,5%

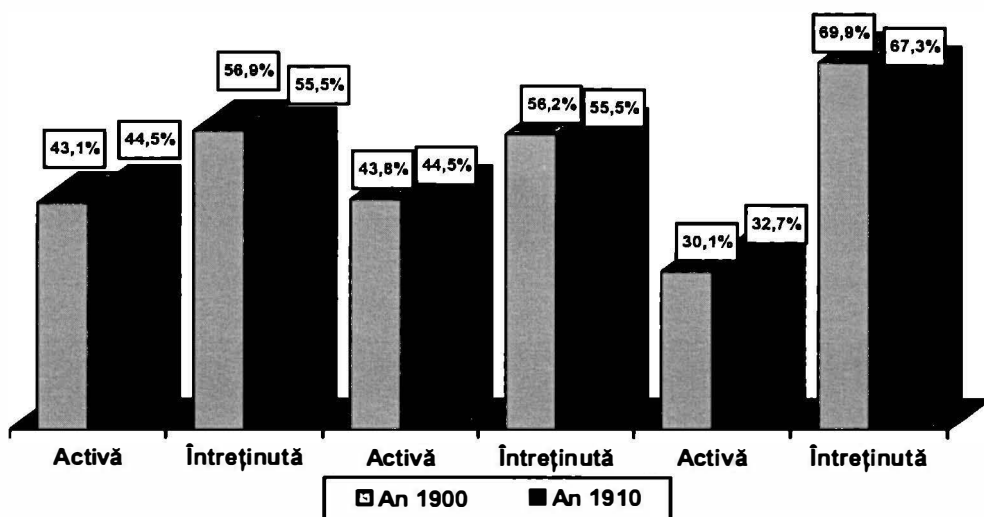
Banatul istoric. Structuri sociale în populația rurală activă

Populație ocupată și dependentă de Industrie

Populație ocupată și dependentă de Comerț; Credit

Populație ocupată și dependentă de Comunicații

Dinamica populației orientată spre ocupațiile din transporturi și comunicații ne atestă procesul de modernizare care se derula în societatea bănățeană. Populația activă înregistrează o creștere numerică și procentuală. Dat fiind specificul activităților în aceste sectoare ale civilizației bănățene, creșterea s-a realizat în categoria socială și profesională a personalului auxiliar. Această categorie înregistrează un spor de 8858 persoane în primul deceniu al veacului al XX-lea.

Importante schimbări în structurile sociale și profesionale au loc în cadrul populației aparținând de *administrație, învățământ și profesiunile libere*. Definesc aceeași evoluție în sens modern din societatea Banatului istoric la începutul secolului al XX-lea (Tabel 15)²⁶

Dinamica populației aparținând de aceste importante sectoare de activitate socială, educațională și spirituală, pune în lumină realități majore din civilizația bănățeană la începutul secolului al XX-lea. Constatăm că evoluția categoriilor sociale și profesionale menționate a fost inegală, cu însemnate decalaje de la un grup profesional la altul. A fost consecința evoluției generale a societății bănățene și a politicii oficiale promovată de cercurile guvernante de la Budapesta. Creșterea importantă a numărului funcționarilor superiori și orășenești atestă intenția clară a autorităților de a consolida poziția administrațiilor locale, dominate categoric de elementele de limbă maternă maghiară. În anul 1910 din cei 798 funcționari superiori de stat din Banatul istoric, 671 (84,1%) erau de limbă maternă maghiară și doar 39 (4,9%) de limbă maternă română, deși populația românească era majoritară în provincie.²⁷ Din cei 342 funcționari de comitat, 261 (76,3%) erau de limbă maternă maghiară și numai 50 (14,6 %) erau de limbă maternă română.²⁸ Același obiectiv politic de consolidare a regimului maghiar explică și sporul din domeniul justiției, dominat tot de persoanele de limbă maternă maghiară. Din cei 259 judecători și procurori existenți în anul 1910, de limbă maternă maghiară erau considerate 243 persoane (93,8 %).²⁹ Peste 70% din funcționarii de la tribunale, procuratură, penitenciare erau tot de limbă maternă maghiară.³⁰ Creșterea importantă a personalului angajat în învățământ indică un interes mai mare pentru extinderea rețelei școlare și a procesului de instruire a tinerilor. A intervenit, și în acest domeniu, obiectivul politic de a impune cunoașterea limbii maghiare prin intermediul instituției școlare și a personalului angajat în procesul de învățământ. Deși populația de limbă maghiară reprezenta numai 15,3% din totalul locuitorilor Banatului istoric, 46,5% din învățătorii de școală primară, 55,9% din învățătoarele de școală primară, 92,3 % din profesorii de liceu erau persoane de limbă maternă maghiară,³¹ în anul 1910.

²⁶ *Idem*, vol. 16, Budapesta, 1906, p. 136-270; vol. 56, ..., p. 739-781.

²⁷ *Idem*, vol. 56, ..., p. 713.

²⁸ *Idem*, p. 714.

²⁹ *Idem*, p. 731.

³⁰ *Idem*, p. 733.

³¹ *Idem*, p. 743 și urm.

Tabel 15.

Populație aparținând de administrație, justiție, culte, învățământ, profesii libere

Nr. crt.	Profesiunea / Categoria socială	1900							1910							Dif. +/-
		Caras-Severin	Timiș	Torontal	Timișoara	Vârșet	Panciova	Banat	Caras-Severin	Timiș	Torontal	Timișoara	Vârșet	Panciova	Banat	
1	Funcționari superiori stat	142	64	164	147	12	21	550	230	99	206	217	16	30	798	+248
2	Funcționari de comitate	121	42	148	63	4	7	385	107	37	134	52	7	5	342	-43
3	Funcționari orașenești I	-	-	-	109	58	42	209	70	24	106	152	69	49	470	+261
4	Funcționari orașenești II	54	25	100	-	-	-	179	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Notari comunali + publici	116	149	198	3	1	2	469	128	152	188	1	-	-	469	0
6	Ajutori de notari	94	81	150	3	-	-	328	82	88	185	1	1	-	357	+29
Total - Administrație		527	361	760	325	75	72	2120	617	400	819	423	93	84	2436	+316
7	Judecători *	52	41	72	49	6	16	236	60	50	70	56	6	17	259	+23
8	Procurori *	4	4	5	4	-	2	19	-	-	-	-	-	-	-	-
9	Funcționari de tribunale	87	94	146	55	13	25	420	103	81	165	52	9	28	438	+18
10	Avocați	65	45	108	54	23	19	314	103	63	142	88	18	28	442	+128
11	Ajutori, candidați de avocați	17	15	27	26	11	6	102	41	39	43	61	9	13	206	+104
Total - Justiție		225	199	358	188	53	68	1091	307	233	420	257	42	86	1345	+254
12	Preoți	406	298	281	19	11	8	1023	395	297	290	21	11	8	1022	-1
13	Ajutori de preoți. Capelani	32	25	29	9	1	1	97	40	30	31	9	3	1	114	+17
Total- Culte		438	423	310	28	12	9	1220	435	327	321	30	14	9	1136	-84

Nr. crt.	Profesiunea / Categoria socială	1900							1910							Dif. +/-
		Caras-Severin	Timiș	Torontal	Timișoara	Vârșet	Panciova	Banat	Caras-Severin	Timiș	Torontal	Timișoara	Vârșet	Panciova	Banat	
14	Educatore de creșă	17	31	111	17	4	7	187	20	48	115	18	6	9	216	+29
15	Învățători școală primară	432	453	638	37	28	23	1611	511	532	690	54	24	18	1829	+218
16	Învățătoare școală primară	23	10	17	11	-	6	67	124	168	345	44	16	25	722	+655
17	Profesori **Școli populare	28	19	22	25	1	10	105	46	16	47	16	1	12	138	+33
18	Prof. șc. normale și licee	25	20	26	46	16	14	147	30	17	44	49	14	16	170	+23
19	Educatore grădiniță	44	23	47	51	4	4	173	59	27	51	38	4	2	181	+8
Total - Învățământ		569	556	861	187	53	64	2290	790	808	1292	219	65	82	3256	+966
20	Medici	58	74	130	43	13	14	332	65	66	133	53	13	15	345	+13
21	Farmacisti	30	40	75	9	4	4	162	27	42	79	14	3	3	168	+6
22	Ajutori de farmaciști	21	17	19	22	3	4	86	33	23	39	29	8	6	138	+52
23	Medici veterinari	15	15	24	4	3	2	63	23	22	46	4	4	4	103	+40
24	Moașe	80	181	271	42	11	10	595	182	258	345	46	13	11	855	+260
25	Redactori, Jurnalisti	5	1	7	18	1	1	33	8	-	8	22	2	1	41	+8
26	Actori și actrițe	28	-	8	56	30	-	122	21	8	3	65	23	-	120	-2
27	Ingineri particulari	-	-	-	-	-	-	-	7	7	5	7	2	1	29	+29
Total - Profesii libere		237	328	534	194	65	35	1393	366	426	658	240	68	41	1799	+406

* Pentru anul 1910: datele privind judecătoria și procuroria sunt comasate.

** Pentru anul 1910 : datele includ profesori și profesoare de la școlile populare și civile superioare

Profesiunile libere sunt stratificate profesional, dar constatăm o evoluție ascendentă, mai pronunțată la categoriile: medici veterinari, farmaciști, moașe și ingineri particulari. Atestă prefacerile în curs de desfășurare din societatea bănățeană.

În afara categoriilor profesionale menționate, s-au conturat câteva grupuri sociale și profesionale care îndeplineau diferite *activități ajutătoare* în instituțiile administrative sau judiciare. Și evoluția acestora a fost ascendentă la începutul secolului al XX-lea (Tabel 16)³²

Tabel 16

Profesiunea	Perceptori						Scribi comunali		Scribi ai tribunalelor și închisorilor		Corepetitori Pedagogi		Copiști in avocatură	
	de stat		de comitat		de oraș; plasă									
Anul	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910
Banat	86	791	132	106	51	120	451	368	239	206	26	16	-	370

Categoria socială a celor care aveau asemenea profesii însuma 985 persoane în anul 1900 și 1977 persoane în anul 1910. Era grupul social cu pregătire inferioară în cadrul activităților definite de profesiunile libere. Înмăнunchea doar o parte restrânsă din populația Banatului istoric, dar conturarea acestor profesii indică diversificarea activităților și cerințele noi impuse de procesul modernizării societății.

Mai consistent numeric era grupul social al populației aparținând de *ramurile meșteșugărești*. Banatul istoric a avut o importantă tradiție în domeniul meșteșugurilor. Încă din secolul al XVIII-lea progresul lor este evident, fiind determinat de colonizările masive, creșterea demografică și prefacerile din habitat. Au apărut ramuri meșteșugărești noi, care grupau un număr tot mai mare de persoane. S-au constituit adevărate „dinastii” meșteșugărești, în care tradiția unui meșteșug s-a transmis, în timp, la mai multe generații din aceeași familie.

Dezvoltarea industriei de fabrică la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, intensă concurență impusă de piața liberă au avut consecințe importante asupra evoluției ramurilor meșteșugărești. Dinamica lor este strâns legată de cerințele imediate ale populației, de mutațiile modernizatoare din societate, de schimbările produse în activitățile economice și în mentalitățile oamenilor. (Tabel 17)³³

³² *Idem*, vol. 16, ..., p. 136-270; vol. 56, ..., p. 739-781

³³ *Idem*, vol. 48, ..., p. 58-59

Populația ocupată în ramurile economice meșteșugărești

Comitat/Oraș	Caraș-Severin		Timiș		Torontal		Timișoara		Vârșeț		Panciova		Banat		
Ocupația/Anul	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	+/-
Fierari/covaci	1160	1269	1760	1674	2267	2148	101	127	110	83	52	58	5450	5359	-91
Lăcătuși	195	356	286	434	504	731	352	355	55	51	46	76	1438	2003	+565
Cărămidari	418	690	234	329	539	1744	80	57	37	40	24	48	1332	2908	+1576
Olari	82	84	95	57	143	122	36	30	24	15	17	4	397	312	-85
Firizari	353	950	17	37	51	206	2	5	4	23	1	23	428	1244	+816
Tâmplari	641	889	1037	1334	1489	1811	366	522	150	200	75	105	3758	4861	+1103
Croituri	736	1168	1078	1653	2049	3030	730	968	276	461	275	437	5144	7717	+2573
Cizmari	987	1257	1398	1547	2311	2513	592	1497	290	284	144	184	5722	7282	+1560
Morari	546	609	822	868	1450	1387	338	363	61	70	38	31	3255	3328	+73
Bucătari/cofetari	406	464	292	306	348	437	243	304	91	86	78	102	1458	1699	+241
Măcelari	436	528	477	538	705	843	292	320	148	159	88	97	2146	2485	+339
Producători spirt	32	6	14	34	62	78	127	158	15	22	-	-	250	298	+48
Zidari	512	558	1217	1503	1536	1927	402	271	90	103	179	86	3936	4448	+512
Dulgheri	307	306	539	660	582	792	149	142	37	50	76	80	1690	2030	+340
Total	6811	9134	9266	10974	14036	17769	3810	5119	1388	1647	1093	1331	36404	45974	+9570
Diferență 1910/1900	+2323		+1708		+3733		+1309		+259		+238		+9570		+26,3%

O creștere mai accentuată a numărului persoanelor participante la activitățile meșteșugărești s-a produs în domeniile legate direct de nevoile locuitorilor, generate de prefacerile care se derulau în economia și viața socială din așezările bănățene. Un spor consistent constatăm la categoriile profesionale ale croitorilor și cizmarilor, determinat de creșterea demografică, dar și de noile tendințe modernizatoare din mentalitatea locuitorilor, în special din mediul rural: renunțarea treptată la îmbrăcămintea și încălțăminta tradițională, la straiul popular și adoptarea „modei” de la oraș, a „țoalelor nemțești” cum se spunea la sate. Important a fost sporul de locuitori orientați spre meșteșugurile cărămidăriei și tâmplăriei. Numărul cărămidarilor a crescut cu 118% la nivelul întregului Banat, creștere asigurată, în special, de comitatul Torontal. Erau lucrătorii care confecționau cărămidă nearsă (uscată la soare) sau „văiușă”, utilizată masiv în localitățile de câmpie din Timiș și Torontal la construcția caselor și anexelor gospodărești. Aceeași situație și nevoile legate de economia agrară, explică și sporul înregistrat de zidari, lăcătuși, tâmplari, firizari (tăietorii de lemn), fierari.

Paleta activităților meșteșugărești a fost însă mult mai largă. La începutul secolului al XX-lea în Banatul istoric își desfășurau activitatea 146 ramuri considerate cu profil industrial și meșteșugăresc. Mai mult de jumătate aveau o activitate restrânsă, fiind reprezentate de un număr mic de unități și angajați. Erau mici firme particulare, limitate la munca proprietarului și a unor membrii din familie. Sunt ateliere cu o producție redusă, destinată pieții, complementară producției de fabrică, care acopereau unele cerințe speciale ale populației. Oferim câteva exemple. Au funcționat în anul 1900: 49 ateliere de fabricat cuțite, cu 32 salariați; 67 ateliere de aurari și argintari, cu 36 angajați; 142 ateliere de ceasornicari, cu 69 angajați; 14 ateliere de confecționat instrumente muzicale, cu 8 angajați; 120 ateliere de strungărie, cu 68 salariați; 76 ateliere de confecționat piepteni, cu 40 salariați; 90 ateliere de tapițerie, cu 54 angajați; 2111 unități de frizerie, cu 1596 angajați; 46 legătorii de cărți, cu 48 salariați; 155 sifonării, cu 73 salariați; 56 firme de produse cosmetice, cu 41 angajați; 190 firme de zugravi, cu 137 angajați; 54 firme de forat fântâni, cu 6 angajați; 127 firme de coșerit, cu 154 angajați; 58 ateliere de fotografi, cu 39 salariați; 22 ateliere de înrămat picturi, cu 22 angajați etc.³⁴

Multitudinea acestor firme și ateliere meșteșugărești indică faptul că cerințele populației sunt tot mai diverse, că pretențiile de adaptare la civilizația modernă sunt într-o evoluție ascendentă. Ocupațiile tradiționale nu și-au încetat activitatea, dar apar altele noi, care își consolidează importanța în cerințele și mentalitățile oamenilor (ateliere de fotografi, de înrămat picturi, centrale de electrificare, tapi-

³⁴ *Idem*, vol. 12, ..., p. 246-256

terii, sifonării etc.) Sunt alte elemente care amplifică mutațiile din societatea bănățeană la începutul secolului al XX-lea.

Structurile sociale și profesionale din populația bănățeană la începutul secolului al XX-lea atestă o societate dinamică, receptivă la schimbările importante care defineau civilizația modernă, capabilă să le asimileze și să le implementeze în strădaniile de progres. Dovedesc tendințele noi care se conturau în cerințele și mentalitățile oamenilor, orientarea activităților spre structurile menite să asigure o evoluție ascendentă a civilizației bănățene.

Anexa 1.

Populația activă ocupată în industrie. Anii 1900 și 1910

Comita/ Oraș	Industrie propriu-zisă				Industria casnică				Temporari			
	Bărbați		Femei		Bărbați		Femei		Bărbați		Femei	
	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910
Caraș-Severin	16555	22197	1874	2326	394	1195	190	214	370	46	35	8
Timiș	14256	16737	1743	2007	244	646	154	339	95	31	1	-
Torontal	22563	26485	3061	4350	406	614	275	306	109	62	9	4
Timișoara	7097	9952	3177	4987	2	16	36	10	19	25	-	1
Vârșeț	2478	2744	445	651	1	3	4	7	11	4	1	2
Panciova	1831	2173	518	813	2	2	14	12	10	6	-	-
Banat	64780	80288	10818	15134	1049	2476	673	888	614	174	46	15
%	85,7	84,1	14,3	15,9	60,9	73,6	39,1	26,4	93,0	92,1	7,0	7,9

Sursa: *Magyar Statisztikai Közlemények*, vol. 48, Budapesta, 1913, p. 45

Populația activă și întreținută dependentă de comerț și credit. An 1910

Comitat/ Oraș		Independenți						Funcționari						Auxiliari					
		Bărbați			Femei			Bărbați			Femei			Bărbați			Femei		
		A	P	T	A	P	T	A	P	T	A	P	T	A	P	T	A	P	T
Caraș-Severin		1510	813	2323	285	2395	2680	310	109	419	58	360	418	1431	149	1580	226	440	666
Timiș		1718	1060	2778	346	2976	3322	301	101	402	23	335	358	1319	152	1471	195	468	663
Torontal		2968	2078	5046	605	5201	5806	638	227	865	80	745	825	2347	449	2796	403	1027	1430
Timișoara		936	565	1501	316	1600	1916	676	254	930	121	698	819	1109	227	1336	200	669	869
Vârșeț		339	197	536	106	538	644	94	33	127	30	127	157	336	42	378	21	136	157
Panciova		302	198	500	92	485	577	133	40	173	3	137	140	482	94	576	16	243	259
Banat	Nr	7773	4911	12684	1750	13195	14945	2152	764	2916	315	2402	2717	7024	1113	8137	1061	2983	4044
	%	61,3	38,7	100	11,7	88,3	100	73,8	26,2	100	11,6	88,4	100	86,3	13,7	100	26,2	73,8	100

A= Activă, P=Pasivă . Întreținută, T= Total

Sursa: *Magyar Statisztikai Közlemények*, vol. 56, Budapesta, 1915, p.270-286

Populație activă și întreținută dependentă de agricultură. Anii: 1900; 1910

Anul		1900						1910					
Comitat/ Oraș		Bărbați			Femei			Bărbați			Femei		
		A	P	T	A	P	T	A	P	T	A	P	T
Caraș-Severin		116100	50893	166993	53691	108269	161960	118884	48070	166954	33084	131339	164423
Timiș		104199	51288	155487	35297	118290	153587	105098	45859	150957	22554	128333	150887
Torontal		146527	76736	223263	45777	172665	218442	144562	71625	216187	30249	184287	214536
Timișoara		481	304	785	80	618	698	1168	520	1688	142	1267	1409
Vârșeț		3637	1577	5214	840	4230	5070	4154	1739	5893	884	5120	6004
Panciova		1393	734	2127	298	1730	2028	1712	816	2528	236	2090	2326
Banat	Nr.	372337	181532	553869	135983	405802	541785	375578	168629	544207	87149	452436	539585
	%	67,2	32,8	100	25,1	74,9	100	69,0	31,0	100	16,2	83,8	100

A = Activă, P=Pasivă, Întreținută, T=Total

Sursa: *Magyar Statisztikai Közlemények*, vol. 15, Budapesta, 1906, p.33; vol.56, Budapesta, 1915, p. 30

Populație activă după profesii libere și limba maternă. An 1910

Profesiunea		Total	Limba maternă							
			Română	Germană	Maghiară	Sârbă	Slovacă	Ruteană	Croată	Alta
Funcționari superiori de stat		798	39	56	671	20	-	-	2	-
Funcționari județeni		342	50	18	261	12	1	-	-	-
Funcționari de oraș și plasă		470	56	78	232	102	-	-	2	-
Notari publici		469	60	26	330	51	1	-	-	1
Ajutori de notari		357	36	45	232	40	-	1	3	-
Total administrație	Nr	2436	241	223	1726	225	2	1	7	1
	%	100	9,9	9,2	70,9	9,2	0,1	-	0,3	-
Judecători și procurori		259	13	2	243	1	-	-	-	-
Funcționari de tribunale, închisori		438	42	51	309	34	1	-	-	1
Avocați		442	87	26	280	44	2	-	1	2
Ajutori de avocați		206	36	14	139	16	-	-	-	1
Total justiție	Nr	1345	178	93	971	95	3	-	1	4
	%	100	13,2	6,9	72,2	7,1	0,3	-	-	0,3
Preoți		1022	586	40	204	180	9	-	1	2
Ajutori preoți. Capelani		114	42	12	57	2	-	-	1	-
Total preoți	Nr	1136	628	52	261	182	9	-	2	2
	%	100	55,3	4,6	23,0	16,0	0,7	-	0,2	0,2
Educatore de creșă		216	2	30	143	41	-	-	-	-
Învățători de școală primară		1829	605	118	850	242	10	-	-	4
Învățătoare școală primară		722	78	57	402	180	-	-	4	1
Profesori de școli superioare civile		85	1	2	78	-	2	-	-	2
Învățătoare de școli superioare civile		53	1	2	48	-	-	-	-	2

Profesori de liceu		170	3	8	157	1	-	-	-	1
Educatore		181	1	73	70	6	-	-	-	31
Total învățământ	Nr	3256	691	290	1748	470	12	-	4	41
	%	100	21,2	8,9	53,7	14,3	0,4	-	-	1,4
Medici		345	30	44	242	25	1	-	-	3
Farmacisti		168	5	23	126	11	-	-	2	1
Ajutori de farmaciști		138	7	17	101	11	-	-	2	-
Medici veterinari		103	5	8	89	-	-	-	-	1
Moașe		855	126	439	181	89	8	1	-	11
Redactori și jurnaliști		41	4	12	23	1	1	-	-	-
Actori și actrițe		120	-	10	87	23	-	-	-	-
Ingineri particulari		29	3	4	18	3	-	-	1	-
Total Profesii libere	Nr	1799	180	557	686	163	10	1	5	16
	%	100	10,0	31,0	38,1	9,1	0,6	-	0,3	0,9
Perceptori de stat		793	39	56	681	2	-	-	2	13
Perceptori județeni		106	30	13	57	5	1	-	-	-
Perceptori de oraș și plasă		120	10	24	55	24	-	-	-	7
Perceptori comunali		368	79	54	179	53	2	-	1	-
Angajați ai tribunalelor		206	39	43	99	21	-	-	2	2
Copiști în avocatură		370	109	62	134	61	-	-	2	2
Călugărițe		362	1	134	204	-	6	-	1	16
Educatori și corepetitori		16	2	3	10	-	-	-	1	-
Total Alte profesii	Nr	2341	309	389	1419	166	9	-	9	40
	%	100	13,2	16,2	60,7	7,1	0,4	-	0,4	2,0

Sursa: *Magyar Statisztikai Közlemények*, vol. 56, Budapesta, 1915, p. 739-781

